

УДК 341+124.1:316.774

ЗАБАРА І.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ – ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Анотація. У статті досліджується одне з проблемних питань сучасного міжнародного інформаційного правопорядку – міжнародні інформаційні правовідносини. Автор розглядає склад міжнародних інформаційних правовідносин з позицій змісту інформації, використання інформації у міждержавних відносинах, технічних умов передачі інформації та забезпечення міжнародної інформаційної безпеки. Автор визначає напрямки майбутнього розвитку міжнародних інформаційних правовідносин як основи міжнародного інформаційного правопорядку.

Ключові слова: міжнародні інформаційні правовідносини, міжнародний інформаційний правопорядок, зміст інформації, використання інформації, міжнародна інформаційна безпека.

Аннотация. В статье исследуется один из проблемных вопросов современного международного информационного правопорядка – международные информационные правоотношения. Автор рассматривает состав международных информационных правоотношений с позиций содержания информации, использования информации в межгосударственных отношениях, технических условий передачи информации и обеспечения международной информационной безопасности. Автор определяет направления будущего развития международных информационных правоотношений как основы международного информационного правопорядка.

Ключевые слова: международные информационные правоотношения, международный информационный правопорядок, содержание информации, международная информационная безопасность.

Summary. The article analyzes one of problematic issues of modern international information law and order – international information legal relationships. Author considers composition of international information legal relationships from positions of containing of information, use of information in intergovernmental relations, technical requirements of information transfer and providing of international information security. Author determines directions of future expansion of international information legal relationships as a bases of international information law and order.

Keywords: international information legal relationships, international information order, information content, use of information, international information security.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. В широкому комплексі актуальних теоретичних питань, що досліджуються наукою міжнародного права, особливе місце посідає проблематика сучасних міжнародних інформаційних правовідносин, що виступають основою міжнародного інформаційного правопорядку.

Наукові дослідження представників доктрини міжнародного права, починаючи з кінця п'ятдесятих – початку шістдесятих років двадцятого сторіччя, не тільки зосередили увагу на загальнотеоретичних питаннях міжнародного правопорядку, але й починаючи з другої половини сімдесятих – початку восьмидесятих років почали активно зосереджуватись на тематичних питаннях міжнародного правопорядку у космосі [1], правопорядку у Світовому океані [2], міжнародного правопорядку при захисті прав людини і основних свобод [3] та боротьбі із міжнародними злочинами [4], міжнародного економічного правопорядку [5], міжнародного інституційного правопорядку [6; 7].

Не стала винятком і проблематика, пов'язана із дослідженням міжнародного інформаційного правопорядку [8, с. 110-120]. Проте, комплексного дослідження, що охоплювало б весь комплекс питань міжнародного інформаційного правопорядку і, зокрема, питань його базової основи – міжнародних інформаційних правовідносин – не було. У зв'язку з розвитком інформаційного суспільства і масштабним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, в науці міжнародного права знов постає питання щодо основної категорії – сучасних міжнародних інформаційних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що у зарубіжній науці міжнародного права ані проблематика міжнародних інформаційних правовідносин, ані міжнародних правовідносин (за виключенням окремих дослідників), комплексно, на рівні теорії міжнародного права не досліджувалась, про що зазначалось у вітчизняній доктрині [9].

Переважає більшість дослідників радянського періоду висвітлювала проблематику міжнародних правовідносин переважно з позицій або розвитку окремих тематичних аспектів міжнародного права (В.В. Василенко, М.І. Лазарєв, І.І. Лукашук), або наголошувала на потребі їх дослідження. Виключенням стали тільки комплексні роботи В.М. Шуршалова [10] і В.О. Соколова [11], в яких розглядалась ця проблематика переважно з позицій аналогій міжнародних правовідносин із внутрішньодержавними правовідносинами.

Серед розглянутих зазначеними авторами є питання різних теоретичних аспектів міжнародних правовідносин. Разом з тим, на сьогодні постають нові і інші питання, пов'язані вже із новими проблемами міжнародного інформаційного правопорядку і, у першу чергу, відповідними міжнародними інформаційними правовідносинами. Одним з таких виступає питання їх складу.

Метою статті є визначення складу сучасних міжнародних інформаційних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Проблема складу міжнародних інформаційних правовідносин у сучасній проблематиці міжнародного інформаційного правопорядку виступає однією із важливих.

Річ в тім, що основу міжнародного інформаційного правопорядку складають саме міжнародні інформаційні правовідносини.

Зазначимо, що міжнародні інформаційні правовідносини визначаються і ґрунтуються на відповідних міжнародних інформаційних відносинах. Саме міжнародні інформаційні відносини, врегульовані нормами міжнародного права (в певних випадках – сформовані в процесі такого регулювання), складають міжнародні інформаційні правовідносини. При цьому, міжнародне право регулює не усю сукупність міжнародних інформаційних відносин, а лише найбільш важливі групи суспільних відносин, які мають суттєве значення для суб'єктів міжнародного права.

На сьогодні, для науки міжнародного інформаційного права, проблема полягає у визначенні усієї сукупності (комплексу) міжнародних інформаційних правовідносин, що власне, в контексті нашої теми, складають основу сучасного міжнародного інформаційного правопорядку.

Варто зауважити, що становлення і розвиток сучасних міжнародних інформаційних правовідносин базується на кількох, запропонованих в різні періоди, концепціях розвитку міжнародних інформаційних відносин, що не тільки визначили і вплинули на періодизацію міжнародного інформаційного правопорядку (концепції необмеженої свободи інформації, концепції нового міжнародного інформаційного порядку, концепція всесвітнього комунікаційного порядку, концепції інформаційного суспільства) [12], але й обґрунтовують включення цих правовідносин до єдиного комплексу.

На сьогодні, на нашу думку, до них варто віднести:

- міжнародні правовідносини, пов’язані із змістом інформації (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “змістовний” аспект);
- міжнародні правовідносини, пов’язані із використанням (застосуванням) інформації у міжнародних відносинах (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “функціональний” аспект);
- міжнародні правовідносини, пов’язані із забезпеченням передачі інформації (міжнародно-правове регулювання “технічного” (“комунікативного”) аспекту);
- міжнародні правовідносини, пов’язані із забезпеченням міжнародної інформаційної безпеки (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “безпековий” аспект).

Саме ці відносини, на нашу думку, врегульовані нормами міжнародного права, в сукупності складають міжнародні інформаційні правовідносини і є основою міжнародного інформаційного правопорядку.

При цьому необхідно зазначити, що не усі міжнародні відносини, що склались в інформаційній сфері, можуть бути врегульовані міжнародним правом (з причин або недоцільності правового регулювання, або неможливості контролю за нормативними приписами в силу специфіки об’єкта регулювання). У доктрині міжнародного права при характеристиці міжнародних інформаційних відносин увага зверталась і на необхідність їх відокремлення від традиційних видів руху соціальної інформації, а також від технологічних операцій [13, с. 94].

Кожна з зазначених груп правовідносин ґрунтуються на певних суб’єктивних правах і обов’язках. Враховуючи загальний, запропонований в доктрині підхід до класифікації міжнародних правовідносин (В.М. Шуршалов, В.Г. Буткевич), вони, в якості правової основи мають:

- а) права та обов’язки, які впливають з принципів сучасного міжнародного права;
- б) права та обов’язки, які впливають з міжнародних договорів;
- в) права та обов’язки, які впливають із звичаїв міжнародного права;
- г) права та обов’язки, які є наслідком рішень міжнародних органів (міжурядових організацій, міжнародних судових та арбітражних інституцій);
- д) права та обов’язки, які є наслідком односторонніх дій учасника правовідносин і згоди на те інших учасників [9, с. 453-454].

Кожна з чотирьох груп зазначених міжнародних інформаційних правовідносин, на нашу думку, може бути охарактеризована з позицій:

- (а) їх виникнення під час формування і домінування відповідної концепції (іноді кількох концепцій) розвитку міжнародних інформаційних відносин,
- (б) періоду їх становлення і розвитку в міждержавних відносинах та
- (в) сукупності правовідносин, що входять до складу кожної з цих груп.

Тож, з урахуванням зазначеного, і відповідно до запропонованої класифікації міжнародних інформаційних правовідносин, зазначимо наступне.

1. Міжнародні правовідносини, пов’язані із змістом інформації, що використовується суб’єктами міжнародного права у міжнародних відносинах (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “змістовний” аспект) характеризуються наступним.

Становленню і розвитку міжнародних інформаційних правовідносин, пов’язаних із регулюванням змісту інформації в міжнародних відносинах, сприяла концепція *необмеженої свободи інформації*.

Період розвитку цих правовідносин припадає на часи з 1945 – до теперішнього часу. Варто зазначити, що в період 1945 – 1970 рр. (у зв'язку з тим, що зазначена концепція була домінуючою) саме і були визначені основні положення щодо регулювання змісту інформації в міжнародних відносинах. В подальшому, у наступні роки, вони доповнювались і додатково обґрунтовувались.

Періоду до середини сорокових років передував період (1910 – 1945 рр.), коли міжнародні інформаційні правовідносини, що були пов'язані із змістом інформації, мали епізодичний характер і визначали тільки окремі аспекти режиму інформації або змісту окремої поширюваної інформації.

Сучасні міжнародні інформаційні правовідносини, пов'язані із регулюванням змісту інформації в міжнародних відносинах, охоплюють питання:

(I) міжнародно-правового режиму інформації, зокрема

(а) міжнародно-правового режиму *доступу до інформації*, що визначається у відносинах між суб'єктами міжнародного права (інформація з відкритим доступом; інформація з обмеженим доступом (конфіденційна інформація; таємна інформація));

(б) міжнародно-правового режиму *поширення інформації*, що визначається у відносинах між суб'єктами міжнародного права (заборони поширення інформації певного змісту у міжнародних відносинах; заохочування поширення інформації певного змісту у міжнародних відносинах; обов'язок поширення інформації певного змісту у міжнародних відносинах);

(II) міжнародно-правового регулювання окремих конкретних видів інформації (персональних даних особи; генетичної, правової, економічної, екологічної, науково-технічної, освітньої, військової, геопросторової інформації; інформації щодо надзвичайних ситуацій тощо);

(III) механізмів спростування недостовірної та перекрученої інформації поширюваної в міждержавних відносинах.

2. Міжнародні правовідносини, пов'язані із використанням (застосуванням) інформації у міжнародних відносинах (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “функціональний” аспект) визначаються наступним.

Становленню і розвитку сучасних міжнародних інформаційних правовідносин, пов'язаних із використанням (застосуванням) інформації у міжнародних відносинах, сприяли концепція необмеженої свободи інформації і концепція нового міжнародного інформаційного порядку.

Період сучасного розвитку цих правовідносин припадає на часи 1945 р. – до теперішнього часу. Між тим, активне становлення і масштабний розвиток цих правовідносин припадає на часи домінування саме зазначених концепцій: 1945 – 1990 рр. У подальшому, ці правовідносини розширювались і доповнювались з врахуванням результатів широкомасштабного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Періоду до середини сорокових років двадцятого сторіччя передували часи, коли міжнародні інформаційні правовідносини, що були пов'язані із використанням (застосуванням) інформації у міжнародних відносинах, мали непостійний характер і визначали тільки окремі функціональні аспекти інформації, переважно на регіональному і двосторонньому рівнях.

Сучасні міжнародні інформаційні правовідносини, пов'язані із використанням (застосуванням) інформації у міжнародних відносинах, охоплюють питання:

(I) міжнародно-правового регулювання пошуку інформації;

(II) міжнародно-правового регулювання одержання інформації;

- (III) міжнародно-правового регулювання поширення інформації (ЗМІ);
- (IV) міжнародно-правового регулювання надання інформації;
- (V) міжнародно-правового регулювання обміну інформації;
- (VI) міжнародно-правового регулювання збирання інформації;
- (VII) міжнародно-правового регулювання зберігання інформації;

Зазвичай, положення міжнародних угод щодо використання (застосування) інформації у міжнародних відносинах можуть передбачати мету, об'єкт, порядок, умови і правовий режим.

3. Міжнародні правовідносини, пов'язані із забезпеченням передачі інформації (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “технічний” аспект) відзначаються наступним.

Становленню і розвитку міжнародних правовідносини, пов'язаних із забезпеченням передачі інформації, сприяли: концепція нового міжнародного інформаційного порядку, концепція всесвітнього комунікаційного порядку і концепції інформаційного суспільства.

Період сучасного розвитку цих правовідносин – з 1947 р. (з часу набуття Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ) статусу спеціалізованої установи ООН) до теперішнього часу. На розвиток міжнародних правовідносин, пов'язаних із забезпеченням передачі інформації впливають результати розвитку усіх сучасних видів електрозв'язку і масштабного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Цьому передував період з 1865 р. (утворення і початку діяльності Міжнародного телеграфного союзу) до 1947 р. (набуття його правонаступником – МСЕ, статусу спеціалізованої установи ООН), коли міжнародні правовідносини регулювали тільки окремі, існуючі на той час види зв'язку (телеграфний, радіозв'язок).

Сучасні міжнародні правовідносини, пов'язані із забезпеченням передачі інформації, охоплюють питання:

- (I) міжнародно-правового регулювання використання усіх видів електрозв'язку (в тому числі морського і космічного): технічні умови функціонування, частоти, орбіти;
- (II) міжнародно-правового регулювання надання та використання зв'язку та засобів комунікації за надзвичайних умов (техногенних та природних катастроф);
- (III) міжнародно-правового регулювання технічних умов забезпечення транскордонного радіомовлення і телевізійного мовлення;
- (IV) міжнародно-правового регулювання отримання і передачі первинних даних і обробленої інформації від космічного дистанційного зондування Землі;
- (V) міжнародно-правового регулювання отримання і передачі первинних даних і обробленої геопросторової інформації від використання космічних систем позиціонування;
- (VI) міжнародно-правового регулювання отримання і передачі первинних даних і обробленої інформації для глобальної електронної картографії;
- (VII) міжнародно-правового регулювання технічних аспектів утворення і функціонування міжнародних баз даних;
- (VIII) міжнародно-правового регулювання інноваційні способів використання інформаційно-комунікаційних технологій (грид-технології (глобальні мережі обчислювальних прикладних досліджень), “хмарні” технології та ін.).

4. Міжнародні правовідносини, пов'язані із забезпеченням міжнародної інформаційної безпеки (міжнародно-правове регулювання спрямовується на “безпековий” аспект) характеризуються наступним.

Становленню і розвитку сучасних міжнародних інформаційних правовідносин, пов'язаних із забезпеченням міжнародної інформаційної безпеки, сприяла концепція інформаційного суспільства.

Період сучасного розвитку цих правовідносин припадає на часи з другої половини дев'яностих років двадцятого сторіччя – до теперішнього часу. На становлення цих правовідносин впливають результати широкомасштабного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасні міжнародні інформаційні правовідносини, пов'язані із забезпеченням міжнародної інформаційної безпеки у міжнародних відносинах, охоплюють питання:

(I) міжнародно-правове регулювання протидії кіберзлочинності (кримінальних злочинів, пов'язаних з використанням інформаційно-комунікаційних технологій);

(II) міжнародно-правове регулювання протидії кібертероризму (злочинів, які розглядаються в якості терористичних, що пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій);

(III) міжнародно-правове регулювання протидії військовому використанню інформаційно-комунікаційних технологій.

5. На нашу думку, ці зазначені правовідносини, сукупно, складають комплекс сучасних міжнародних інформаційних правовідносин. Разом з тим, варто звернути увагу і на наступне. В якості окремої постає проблема майбутнього розвитку міжнародних інформаційних правовідносин як основи міжнародного інформаційного правопорядку.

У загальному контексті нашої проблематики таким постає питання визначення напрямків (тенденцій) розвитку і чинників, що впливають на підтримання стану фактичної впорядкованості міжнародних інформаційних відносин. На нашу думку, серед напрямків, спрямованих на розвиток сучасного міжнародного інформаційного правопорядку, виокремлюються два головних [14].

Перший напрямок пов'язується із формуванням і забезпеченням міжнародно-правового регулювання глобального інформаційного суспільства.

Враховуючи особливості цього процесу, варто відзначити, що формування і розвиток основ глобального інформаційного суспільства відбувається в рамках міжнародних організацій системи ООН, визначених на Всесвітньому саміті з інформаційного суспільства (2003 та 2005 рр.), щорічних зустрічах учасників і здійснюється кількома визначеними шляхами.

Так, загальну координацію діяльності в питанні *застосування інформаційно-комунікаційних технологій в цілях розвитку* спільно здійснюють ООН та МСЕ.

Поєднаними зусиллями МСЕ, ООН (ПРООН, Регіональних комісій ООН та ЮНКТАД) спрямовуються заходи щодо *створення сприятливого середовища і досягнення максимальних переваг інформаційного суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах*.

Питання щодо *розвитку можливостей, необхідних для використання переваг інформаційного суспільства* знаходяться в компетенції ООН (ПРООН, ЮНКТАД), ЮНЕСКО та МСЕ, які узгоджують відповідні заходи.

Координація міжнародного і регіонального співробітництва з метою *ліквідації розриву в цифрових технологіях і сприяння універсальному доступу до ІКТ* покладена на ООН (Регіональні комісії ООН, ПРООН, ЕКОСОП), МСЕ та ЮНЕСКО.

Задачі щодо *розвитку інформаційної та комунікаційної інфраструктури, а також питання інформаційної безпеки* покладено на МСЕ.

Проблеми *доступу до інформації та знань* – на МСЕ та ЮНЕСКО.

Актуальна тема щодо збереження культурної та мовної різноманітності, культурної самобутності, що визначена в якості необхідної умови розвитку інформаційного суспільства і розглядається як фактор сталого розвитку, покладена на ЮНЕСКО.

Питання етичних аспектів інформаційного суспільства, заснованих на загально визнаних цінностях, покладено на ЮНЕСКО і ООН (ЕКОСОП) [14].

Усі зазначені відносини, визначені спільними зусиллями світового співтовариства, потребують відповідного міжнародно-правового регулювання.

Другий напрямок пов'язується із забезпеченням міжнародно-правового регулювання перспективних напрямків використання ІКТ в цілях розвитку світового співтовариства. Зауважимо, що перспективні напрямки використання ІКТ, охоплюють достатньо широкий спектр.

Враховуючи позитивні можливості використання ІКТ в державному управлінні, комерційній діяльності, освіті, охороні здоров'я, зайнятості, сільському господарстві та науці, низка міжнародних організацій має за мету вирішення задач їх застосування в цих сферах. З цією метою співробітництво і координацію діяльності в проекті “Електронне державне управління” спільно здійснюють ООН і МСЄ, “Електронний бізнес” – ВТО, ООН (ЮНКТАД), МСЄ, ЮНІДО, “Електронне навчання” – ЮНЕСКО, МСЄ, ЮНІДО, “Електронна охорона здоров'я” – ВООЗ і МСЄ, “Електронна зайнятість” – МОП і МСЄ, “Електронна охорона навколишнього середовища” – ВООЗ, ВМО, ЮНЕП, ООН (ООН Хабітат), МСЄ, ІКАО, “Електронне сільське господарство” – ФАО і МСЄ, “Електронна наукова діяльність” – ЮНЕСКО, МСЄ, ЮНКТАД [14].

Зрозуміло, що в цих умовах питання міжнародно-правового регулювання набуває вагомого значення. Сьогодні такий шлях і ця форма співробітництва міжнародних організацій виступає в якості суттєвого додаткового фактору розвитку міжнародних інформаційних правовідносин.

Висновки.

Розглянувши питання, пов'язані із міжнародними інформаційними правовідносинами, варто зазначити наступне:

- у проблематиці міжнародного інформаційного правопорядку питання складу міжнародних інформаційних правовідносин є одними із недосліджених;
- основу міжнародних інформаційних правовідносин, на нашу думку, складає комплекс правовідносин, пов'язаних із змістом інформації, використанням інформації у міжнародних відносинах, забезпеченням передачі інформації та забезпеченням міжнародної інформаційної безпеки;
- серед напрямків, спрямованих на розвиток міжнародних інформаційних правовідносин і досягнення відповідного сучасного міжнародного інформаційного правопорядку, найважливішими виступають: напрямок, пов'язаний із формуванням і забезпеченням міжнародно-правового регулювання глобального інформаційного суспільства, а також напрямок, пов'язаний із забезпеченням міжнародно-правового регулювання використання інформаційно-комунікаційних технологій в цілях розвитку світового співтовариства.

Використана література

1. Верещетин В.С. Правопорядок в космосе // Земля и Вселенная. – 1978. – № 4. – С. 2-4.
2. Мировой океан и международное право. Основы современного правопорядка в Мировом океане ; за ред. А. Мовчана, А. Янкова. – М. : Наука, 1986. – 296 с.
3. Губин В.Ф. Обеспечение национально-расового равноправия – важное условие укрепления международного правопорядка : монография. – (Международное право и международный правопорядок) ; под. общ. ред. Н.А. Ушакова. – М. : Наука, 1981. – С. 29-41.

4. Решетов Ю.А. Борьба с международными преступлениями и поддержание международного правопорядка : монография. – (Международное право и международный правопорядок) ; под. общ. ред. Н.А. Ушакова. – М. : Наука, 1981. – С. 42-52.
5. Кучер Б.И. Международный экономический правопорядок. – (Вопросы правового регулирования международных экономических отношений) / Б.И. Кучер. – К. : “Вища школа”, 1988. – 228 с.
6. Мовчан А.П. Организация Объединенных Наций и международный правопорядок (40-летию ООН) / СЕМП, 1985. – М., 1986. – С.11-34.
7. Крылов Н.Б. Повышение роли и эффективности ООН в укреплении международного правопорядка. – (Международное право : советский и английский подходы). – М., 1989. – С. 101-107.
8. Колосов Ю.М. Новый международный порядок в области информации и коммуникации / Ю.М. Колосов. – (Международный порядок : политико-правовые аспекты. АН СССР, Ин-т государства и права) ; под общ. ред. Г.Х. Шахназарова. – М. : Наука, 1986. – 232 с.
9. Міжнародне право. Основи теорії : підручник ; за ред. В.Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – С. 608.
10. Шуршалов В.М. Международные правоотношения / В.М. Шуршалов. – М. : Международные отношения, 1981. – 240 с.
11. Соколов В.А. Теоретические вопросы межгосударственных правоотношений / В.О. Соколов. – Красноярск : Из-во Красноярского ун-та, 1988. – 208 с.
12. Забара І.М. Сучасний міжнародний інформаційний правопорядок: концептуальні підходи і питання періодизації // Інформація і право. – 2015. – № 1(13). – С. 38-46.
13. Василенко В.А. Основы теории международного права / В.А. Василенко. – К. : Вища шк. Головное изд-во, 1988. – 288 с.
14. Забара І.М. Міжнародно-правове регулювання сучасних і майбутніх інформаційних відносин : зб. матеріалів наук.-практ. конф. [“Правове регулювання інформаційних відносин та сфери інтелектуальної власності в умовах кіберцивілізації”], (Київ, 26.03.15 р.). – К. : НДІП НАПрН України, НТУУ “КПІ”, 2015. – С. 50-52.

~~~~~ * * * ~~~~~